

Міхно О. П. Праця П. Лесгафта "Шкільні типи" як зразок характеристик учнів кінця XIX – початку XX ст. // Освітологічний дискурс. — 2016. — № 2. — С. 1—13. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2016_2_3.

УДК 373.5.099.212.012

Міхно Олександр Петрович

кандидат педагогічних наук, директор

Педагогічний музей України, м. Київ

amihno@ukr.net

ПРАЦЯ П. ЛЕСГАФТА «ШКІЛЬНІ ТИПИ» ЯК ЗРАЗОК ХАРАКТЕРИСТИК УЧНІВ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Анотація. У статті проаналізовано типологію учнівських характерів П. Лесгафта у теоретико-методичному аспекті, визначено мету та принципи її створення, відзначено використання педагогічної та психологічної термінології, відтворено план вивчення учня, що є основою опису шкільних типів: 1) сімейні умови, 2) прояви учня у фізичній, розумовій, моральній сферах, 3) ставлення до вчителя та однокласників, 4) прогнози щодо майбутнього школяра, 5) план можливої корекції. З'ясовано практичне значення праці «Шкільні типи», що полягає у використанні її вчителями як зразка у процесі вивчення учня та складання його характеристики.

Ключові слова: П. Лесгафт; типологія характерів; вивчення учня; характеристика учня, план характеристики.

Актуальність дослідження. Класика завжди актуальна. В цьому вкотре переконуєшся, коли читаєш праці класиків педагогіки і знаходиш відповіді на пекучі питання сьогодення. Ще у другій половині XIX ст. у своїй славнозвісній праці «Шкільні типи», яка є частиною книги «Сімейне виховання дитини та його значення», Петро Лесгафт писав: «Мало дати освіту і сформувати розумну і тямущу людину, необхідно також, щоб вона могла наполегливо та енергійно виявляти свої вольові дії і була здатною твердо дотримуватися вироблених істин і принципів. Іншими словами, навчити дитину володіти і управляти собою, а також створити умови, що сприяють розвитку її характеру, – ось безсумнівне і навіть головне завдання школи» [8, 62]. Від часу першої публікації згаданої праці педагога минуло понад 130 років, а чи виконує сучасна школа це завдання? Однією з головних причин проблем у тогочасній школі було, на думку П. Лесгафта, «незнання педагогами природи дитини». Намагаючись розв'язати цю проблему і допомогти

вчителів у вивченні вихованця, вчений розробляє і обґрунтовує типологію учнівських характерів, яка не втратила свого значення й сьогодні.

Аналіз публікацій. Рецепція українськими вченими типології П. Лесгафта має понад столітню історію. Вперше в українській педагогічній науці її відзначила С. Русова у статті «П. Лесгафт і його педагогічні ідеї» (1912), акцентуючи на видатному таланті вченого до спостережливості, майстерності зображення дитячих характерів, завдяки чому працю П. Лесгафта «можна читати з захопленням, як красного письменства натхненний твір» [12, 21]. В. Зеньковський у праці «Психологія дитинства» (1924), стисло аналізуючи типологію П. Лесгафта, називає її «класифікацією шкільних типів» і наголошує, що «вона надзвичайно вдала як ряд чудово створених портретів» [4, 126]. Високо оцінював типологію вченого Г. Ващенко. До речі, ймовірно, що саме твір П. Лесгафта «Шкільні типи» визначив подальшу долю Григорія Ващенко як ученого-педагога. У автобіографії він згадує: «Я в 1911 р. під впливом творів Лесгафта відійшов від літератури і захопився питаннями психології й педагогіки» [2, 6]. У праці «Виховання волі і характеру» (1952) Г. Ващенко досить докладно передає зміст «Шкільних типів» і відзначає, що «подана Лесгафтом характеристика шкільних типів має велику вартість не лише з психологічного, а й з педагогічного боку» [1, 204]. Питання типології П. Лесгафт частково торкалися у своїх працях українські вчені Т. Галушко (в контексті психологічних поглядів вченого) [3] та Н. Калениченко (в руслі його педагогічних ідей) [5]. І. Леонтьєва, розглядаючи проблему вивчення характерів школярів, звернула увагу на методичний аспект «Шкільних типів», проте докладно його не розкрила [10].

Детальніше типологія П. Лесгафта вивчена російськими вченими. М. Слободзінська ґрунтовно дослідила працю «Сімейне виховання...» та її роль у педагогічній системі П. Лесгафта [13], І. Страхов та А. Шалімов проаналізували типологію характерів педагога в контексті російської психологічної науки [14; 16], Г. Урунтаєва висвітлила його внесок у проблему вивчення дошкільника [15]. Однак досі вчені не розглядали типологію П. Лесгафта в теоретико-методичному аспекті, що й визначило **мету статті**: розкрити причини, які спонукали П. Лесгафта до

створення типології учнівських характерів, проаналізувати цю типологію з метою відтворити план вивчення педагогом учня, а також з'ясувати її практичне значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед зазначимо, що вихід у світ «Сімейного виховання...» – один з небагатьох прикладів, коли науково-педагогічна праця відразу стала популярною і неодноразово перевидавалася. Так, перше видання першої частини «Сімейного виховання...» – «Шкільні типи» – вийшло в 1884 р.; друге – в 1886 р.; третє – в 1893 р.; четверте – в 1900 р.; п'яте – в 1906 р., а шосте (посмертне) – в 1910 р. Того самого 1910 р. відбулося скорочене видання «Шкільних типів» під досить промовистим приводом. Як згадує у передмові до видання учениця, а згодом дружина П. Лесгафта Селіма Познер, якимось учений отримав листа від звичайного робітника з подякою за книгу «Сімейне виховання...» і проханням зробити її більш доступною для простого люду. П. Лесгафт був приємно здивований і «декілька днів перебував у глибокій задумі над цим листом» [9, 8]. Тоді й з'явилася думка скоротити «Сімейне виховання...», що дало б можливість здешевити книгу і зробити її виклад більш доступним. Цьому задуму сприяли і певні особливості книги, яка складається з двох частин, що різняться за стилем викладу. Перша частина, яка, власне, нас цікавить, – «Шкільні типи» – це самостійна завершена праця, написана простою, образною, зрозумілою мовою. Цю частину П. Лесгафт називає «антропологічним етюдом». У «Вступі» він роз'яснює, що результати проведених ним спостережень «дуже не повні, і якщо вони представлені у вигляді антропологічного етюд, то тільки для того, щоб спричинити подальші спостереження і перевірки та, таким чином, спільними зусиллями з'ясувати розвиток та значення типів, що зустрічаються в школі і сім'ї» [8, 7–8].

Праця «Шкільні типи» є безпосереднім результатом багаторічного наукового інтересу П. Лесгафта до проблем розвитку особистості дитини та аналізу психологічних особливостей її характеру. Розуміючи величезну відповідальність педагогічної справи, П. Лесгафт, закликає педагогів ставитися до неї усвідомлено, уважно, оскільки у переважній більшості випадків не спадкові особливості дитини, а неправильно обрані прийоми виховання можуть завдати їй непоправної шкоди в моральній і розумовій сфері. Пов'язуючи мету виховання зі знанням учня,

П. Лесгафт основною вимогою до вчителя вважає необхідність «розуміти дитину... і її індивідуальні якості, оскільки не знаючи умов психічного розвитку дитини, вихователь може щохвилини опинитися у безвиході перед проявом тієї чи іншої риси характеру вихованця» [8, 1]. Педагог, вважає П. Лесгафт, повинен знати умови розвитку дитини, насамперед умови сімейного виховання. Знання цих умов допоможе вчителю зрозуміти поведінку, характер, риси, вчинки учня, причини цих вчинків, встановити взаємозв'язки між індивідуальними особливостями школяра і умовами його сімейного виховання.

На основі тривалих спостережень учений дає оригінальну характеристику шести типів, що були найбільш поширеними в умовах тодішньої школи і тогочасного сімейного виховання. Мету цієї типології автор бачить у тому, щоб з'ясувати, як впливають умови сімейного життя дитини на її поведінку, на встановлення її темпераменту, типу і характеру. Типологію він будує емпіричним шляхом, на основі збирання, опрацювання, узагальнення, систематизації даних безпосереднього спостереження за особливостями фізичного і психічного розвитку школярів.

З поняттям «тип» П. Лесгафт пов'язує поняття «темперамент» і «характер». Він вважає, що темперамент є успадкованим, що тип поведінки дитини залежить від впливу середовища, в якому вона росте, а характер – від вольових проявів і активності самої дитини. Автор виходить з того, що «тип дитини є прямим і безпосереднім наслідком умов, в яких вона жила і виховувалася, а прояви його видозмінюються за силою і швидкістю, залежно від темпераменту і ступеня розвитку її характеру» [8, 166]. З поняттям «тип» П. Лесгафт співвідносить особливості особистісного ставлення дитини до навколишньої дійсності і особливості її морального розвитку. Сутність темпераменту він трактує як ступінь збудливості від впливу зовнішніх і внутрішніх стимулів, тривалість реакції на ці дії. Головними характеристиками темпераменту, на його думку, є сила і швидкість дій і почуттів. Характер визначається як вміння людини дотримуватися у своїх роздумах і діях встановлених норм, виявляти, спираючись на них, власну самостійну індивідуальну діяльність, як уміння об'єктивно оцінювати свої відчуття і почуття та

свідомо спрямовувати свої дії.

У праці П. Лесгафта кожному шкільному типу присвячено кільканадцять сторінок тексту, можна сказати, це цілі брошури, об'єднані в єдину книгу. Кожен тип має свої як позитивні, так і негативні риси. Тип впливає на розвиток психічних процесів, особливо на пам'ять, мислення і увагу. Домінування в розвитку того чи іншого процесу визначається поведінкою дитини, яка в свою чергу також залежить від типу. Спробуємо дати стисло характеристику шкільним типам, які наводить П. Лесгафт. Відзначимо лише найбільш характерні риси та причини, що їх породжують.

Перший тип П. Лесгафт називає лицемірним. Він характеризується штучною уважністю і ввічливістю до сильніших, брехливістю, грубістю і хвалькуватістю відносно нижчих. Він прагне розжалобити інших вигаданими хворобами, щоб досягти задоволення своїх бажань, у всіх своїх діях керується лише власною вигодою і зовсім залишається байдужим до страждання навіть близьких людей. Не здібна лицемірна дитина і до щирої дружби. Вона намагається зійтися із сильнішими або багатшими і виявляє презирство до бідних і слабких. Як же міг розвинути такий тип? Як пояснює П. Лесгафт, такі типи насамперед формуються в тих сім'ях, де є брехня й лицемірство з боку дорослих, які оточують дитину, де від дітей вимагають дотримуватися лише зовнішньої пристойності, де відсутня щира турбота про дітей, де вони бувають присутні під час усіляких нечесних розрахунків батьків тощо.

Другий тип – честолюбний. Діти цього типу відзначаються зовнішнім виглядом, виразом почуття власної гідності. Вони прагнуть своїми вчинками звернути на себе увагу, похвала й відзнака – для них найбільше задоволення, вчать вони не для того, щоб набути знань, а заради оцінок, щоб бути першими серед інших, злорадіють невдачам інших. Їхній ідеал – сила, могутність, влада. Вони люблять відзначитись мудрим словом, яке утримала пам'ять, але вимовляють його з великим апломбом і нібито самостійно. Прагнення бути першими так і проглядає в кожному їх вчинку. Честолюбний тип формується також внаслідок неправильного виховання, коли в сім'ї постійно захвалюють дитину і захоплюються нею.

Третій тип – добродушного школяра. Тихий, спокійний, уважний, він не вискакує наперед, а, навпаки, збоку спостерігає за діями інших. Його розумовий розвиток іде повільно й спокійно, у нього порівняно рано розвивається логічне мислення, а разом з тим і моральні принципи. Дитина цього типу справедлива, правдива, відверта, щира й проста, у відносинах з іншими вона не терпить брехні, особисто для себе нікого не переслідує, подарунки, винагороди на неї не діють. Її цікавлять не похвали і оцінки, а знання саме по собі. Дітям цього типу, проте, часто бракує наполегливості в діях, їм властива іноді нерухливість і навіть лінощі. Формуванню добродушного типу сприяють такі умови: трудова обстановка в сім'ї, де дитина ніколи не піддається насильству, де вона знає причину тих вимог, які їй ставлять, де до всіх вимог дітей ставляться з повагою і задовольняють, наскільки можливо, а коли ні – мотивують відмову.

Четвертий тип – це м'яко-забитий тип школяра. У цьому випадку дитина забита не суворим покаранням, не різкою, а зовнішніми пестощами, які забивають дитину не гірше від різки і приводять до таких самих сумних наслідків. Будучи змушеною щось зробити незалежно від інших, дитина цього типу виявляється, як правило, невмілою, неспритною. Діє вона завжди під впливом інших. Тому вона буває то м'якою, лагідною, слухняною, то, навпаки, непокірною, дуже вимогливою, незадоволеною; отже, ніяких самостійних дій у неї немає. До своїх занять така дитина ставиться байдуже. Наодинці завжди нудиться і сама не може знайти собі розваг. Усі перешкоди ставлять її в глухий кут, і вона не може справитись з ними без сторонньої допомоги; більше того, вона не зробить жодного зусилля, щоб подолати перешкоди. На заняттях у школі вона стає самовпевненою, якщо сьогодні вивчила щось, то готова завтра викладати іншим, причому в усьому наслідуватиме своїх викладачів. Формується такий тип тоді, коли будь-яка діяльність дитини попереджується, коли все для неї готове і її ніколи ніщо не спонукає міркувати, самостійно розпоряджатись своїм часом і своїми діями.

П'ятий – злісно-забитий тип. Він відзначається настирливою мовчазністю, озлобленістю, підозрілістю і на всі зовнішні прояви ніжності відповідає різким відштовхуючим рухом або навіть утечею. До покарань ставиться з удаваною

байдужістю, іноді грубо й недоречно говорить нечемності. Товариськість цінує, проте більше заради взаємного захисту, ніж для щирих дружніх взаємин. Іноді обирає собі дикі розваги, які характеризуються тим, що вона катує, мучить, знищує різних тварин, завдає людям, особливо наглядчачам, всіляких неприємностей, образ. У школяра злісно-забитого типу бувають, проте, іноді й добрі поривання. Він може доброзичливо поставитись до іншого учня, особливо в тих випадках, коли того явно несправедливо ображають. До своїх занять ставиться байдуже і не виявляє власної ініціативи. Причини, що сприяють формуванню такого типу, здебільшого такі: заборона міркувати, застосування різних примусових заходів для приборкування, всілякі несправедливі вимоги.

Шостий тип П. Лесгафт називає пригніченим. Дитина цього типу відзначається скромністю, працьовитістю, щирістю, відвертістю, умінням зосередитись над своєю справою. Вона не легко плаче, похвала й відзнака породжують у неї ніяковість. Себе вона ніколи не шкодує, не спиняється перед перешкодами, якщо можна їх подолати працею, відзначається великою стійкістю й наполегливістю. До товаришів завжди ставиться м'яко й невибагливо. Усе потрібне для себе зробить сама, не падає духом у разі невдачі, навпаки, прагне відшукати її причину і зусиллям волі подолати її. У школі завжди уважно слухає розповідь учителя і завжди старанно виконує всі його вимоги. Матеріальні розрахунки ніколи не бувають основою її дій, хоч вона й терпітиме злидні. Вона – надійний друг і товариш, ніколи не залишає близьку людину напризволяще, проте й не виступає активним захисником інтересів своїх друзів, бо в неї немає достатньої самовпевненості й спритності, щоб виступити відверто і зовні гаряче. Цей тип розвивається у бідній сім'ї, у сім'ї чесного трудівника, де панує взаємна прив'язаність серед членів сім'ї.

Як бачимо, в основу своєї типології П. Лесгафт поклав риси характеру дитини. Кожному типу вчений дав повну характеристику і визначив соціально-педагогічні та психологічні умови, під впливом яких формується той чи інший тип. Головна думка П. Лесгафта полягає в тому, що типи школярів соціально обумовлені і визначаються, передусім, особливостями виховання і навчання, а не біологічними факторами.

Безумовною цінністю описів шкільних типів є, на нашу думку, їх насиченість педагогічною і психологічною термінологією, що трактуємо як безпосередній внесок П. Лесгафта у проблему розроблення методики складання характеристики учня. За дослідженнями Б. Комаровського, вчений у своїх описах використав понад сто термінів, що характеризують усі сторони психічної діяльності людини [7, 191]. Наприклад, злісно-забитий тип учня характеризується такими термінами і висловами: мовчазний; боязкий; сором'язливий; незграбний, робить різкі безцільні рухи; дивиться з-під лоба; цурається товаришів; до занять ставиться байдуже, до оточення – підозріло; неговіркий і не любить розмірковувати; до покарань індіферентний, але іноді ображається і говорить зухвальства; хороший товариш і ніколи не видає винного; схильний до брехні; всі його ігри пов'язані з сильними відчуттями; забіякуватий; запобігливий щодо ображених дітей; інертний; полохливий; озлоблений; негативіст; імітує грубі зразки; цинічний; іноді самовпевнений і вимогливий; самозакоханий. Цей тип формується за таких обставин: застосування несправедливих заходів впливу, довільні вимоги, заборона розмірковувати, деспотизм батьків, переслідування, ганебні прізвиська, образа особистості дитини, приниження, грубе ставлення наставника, обмеження будь-якої самостійності.

Учень злісно-забитого типу виростає сліпим виконавцем, а покарання гнітюче впливають на його стан. Серйозна розумова і фізична праця викликає перевтому, а це породжує нудьгу, млявість, апатію і лінощі [8, 87–111]. Ознайомлення з цією термінологією, безперечно, допомагало вчителю у процесі вивчення учнів та складання характеристики.

Оскільки опис типів П. Лесгафта є своєрідними психолого-педагогічними характеристиками учнів, що складені за певною схемою-програмою, простежимо услід за М. Слободзінською її розділи. Так, у першому розділі представлено умови сімейного виховання, оточення дорослих, аналізується рівень розвитку дорослих, їх моральне обличчя, ставлення до дитини. В другому описано прояви дитини в трьох сферах розвитку – фізичній, розумовій, моральній. У третьому показано ставлення до дитини з боку однокласників, учителів і наставників, взаємини між ними. В

четвертому дано припущення, прогнози щодо майбутнього дитини. У п'ятому визначено можливості коректив, виправлень також у трьох сферах – фізичній, розумовій, моральній [13, 26].

Продемонструємо відтворений план наочно на прикладі характеристики П. Лесгафтом учня честолюбного типу (таблиця 1).

Таблиця 1

План та зміст характеристики учня честолюбного типу за П. Лесгафтом

План характеристики	Зміст характеристики
1. Сімейні умови	Мати пестить дитину, постійно попереджує всі її бажання і вимоги та не може надивитися на неї. Дитина є «кумиром» сім'ї, або «божком»; на ній зосереджена вся увага, нею захоплюються, її вихваляють, носять на руках і бачать у ній майбутнього генія [8, 26–27].
2. Прояви учня з фізичного, розумового, морального боку	Дитина постійно зосереджена над роз'ясненнями вчителя, майже виключно зайнята навчанням, хоча при нагоді не проти показати, що знає свою справу, і що все це їй дається легко; тому вона рідко навчається при інших в класі, у неї, за можливості, все розраховано і приготовлено заздалегідь. Вона може наполегливо займатися і готуватися наодинці, щоб потім красуватися при всіх. Такі діти хороші виконавці, з дуже розвиненою пам'яттю, але самостійно застосовувати своїх знань вони звичайно не можуть. Головне прагнення такої дитини – відзначитися, бути першим у своєму класі і розпоряджатися іншими. Їхній ідеал – сила, могутність і влада [8, 23–25].
3. Ставлення до учня з боку однокласників та вчителів	Товариші спочатку добре ставляться до таких учнів, а потім, після ближчого знайомства з ними, від них віддаляються. Як хороші учні, вони користуються завжди різними привілеями, що, зрозуміло, псує товариські відносини [8, 24–25].
4. Погляд на майбутнє учня	Стаючи дорослим і будучи громадським діячем, честолюбець в кращому випадку може бути зовнішньо-діловою, ретельною, тямущою людиною, яка завжди відрізняється самовпевненістю, відсутністю оригінальності і творчих ідей [8, 25].
5. Необхідні корективи	Зрозуміло, що розумна мати або розумний вчитель не заохочуватимуть дитину до зазубрювання, не будуть спонукати її до діяльності і занять подарунками, відзнаками і подібними штучними заходами. Тільки за умови поступового і послідовного збудження

	розумової діяльності прокладаються шляхи до центрів, пов'язаних з цією діяльністю, і виробляється таким чином здатність міркування; тоді тільки виходить можливість, так би мовити, перетравлювати враження, почування і думки, і наслідувальна діяльність змінюється самостійною творчою, що вже є результатом діяльності розуму [8, 30–32].
--	---

Крім того, кожен з розділів характеристики має низку параметрів. Опис розумових і моральних особливостей учня містить такі показники: особливості поведінки в класі, на уроках, удома під час приготування домашніх завдань і наодинці, ступінь спостережливості і активно-вольових дій, найбільш характерні моральні якості, навички самостійного мислення. В описі фізичних проявів школяра відзначається ступінь активності, засвоєння елементарних прийомів простої роботи, особливості просторових відносин і розподіл роботи в часі, кореляція між сприйнятим враженням, роздумами і дією.

Зауважимо, що у визначенні типу П. Лесгафт йде від опису фактів, складання їх симптоматики (перший, другий і третій розділи характеристики) до висунення прогнозу щодо майбутнього учня і напрямів його розвитку (четвертий розділ), а потім до складання плану корекції (останній розділ).

Висновки. Підсумовуючи, відзначимо, що П. Лесгафт у праці «Шкільні типи» зробив вдалу спробу узагальнення своїх спостережень за характерами окремих типів школярів і виявив на емпіричному рівні основні особистісні властивості, які формуються в результаті педагогічної взаємодії дитини з батьками, вчителями і об'єктивними умовами навколишнього середовища. Результати цих спостережень педагог систематизував у формі описів шести типів школярів (лицемірний, честолюбний, добродушний, м'яко-забитий, злісно-забитий, пригнічений). Самі по собі описи шкільних типів є живими, яскравими, правдивими, надзвичайно життєвими характеристиками учнів. Насичені педагогічною і психологічною термінологією та складені за певним планом, вони були і є зразком опису індивідуальних особливостей школяра, і в цьому, на нашу думку, полягає основне практичне значення праці П. Лесгафта. Працю «Шкільні типи» рекомендували використовувати у процесі вивчення учня і складання його характеристики вчені-

педагога початку ХХ ст., зокрема М. Грунський [11, 196] та Б. Комаровський [6, 30]. Наразі питання використання типології учнівських характерів П. Лесгафта у практиці роботи вчителя висвітлено недостатньо, тож саме воно і стане предметом наших наступних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ващенко Г. Виховання волі і характеру / Г. Ващенко. – Лондон : Спілка української молоді, 1952. – Ч. 1 : Психологія волі і характеру. – 1952. – 256 с.
2. Ващенко Г. Моя автобіографія / Г. Ващенко // Наукові записки Українського вільного університету. Філософський факультет. – Мюнхен, 1963. – Ч. 7. – С. 5–9.
3. Галушко Т. Є. Питання психології в працях П. Ф. Лесгафта / Т. Є. Галушко // Нариси з історії вітчизняної психології кінця ХІХ поч. ХХ століття. – К. : Радянська школа, 1959. – С. 46–71.
4. Зеньковский В. В. Психология детства / В. В. Зеньковский. – Лейпциг : Сотрудник, 1924. – 348 с.
5. Калениченко Н. П. Педагогічні погляди П. Ф. Лесгафта / Н. П. Калениченко // Радянська освіта. – 1987. – №10. – С. 88–90.
6. Комаровский Б. Б. Личность ученика -цы... : Пособие к составлению характеристики ученика / Б. Б. Комаровский. – Одесса, 1916. – 30 с.
7. Комаровский Б. Б. Русская педагогическая терминология. Теория и история / Б. Б. Комаровский. – М. : Просвещение, 1969. – 311 с.
8. Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение / П. Ф. Лесгафт. – С.-Петербург, 1910. – 240 с.
9. Лесгафт П. Ф. Школьные типы / П. Ф. Лесгафт ; [Предисл.: С. Познер]. – С.-Петербург, 1910. – 158 с.
10. Леонтьева І. В. Порівняльний аналіз ідей про шкільні характеристики у дослідженнях вітчизняних учених (кінець ХІХ – початок ХХ століття) / І. В. Леонтьева // Педагогічна освіта : теорія і практика. – Вип. 12. – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 85-92.
11. Міхно О. П. Внесок Миколи Грунського у розроблення методики складання педагогічної характеристики (за матеріалами книги «Лекції з педагогіки», 1914) / О. П. Міхно // Інноватика у вихованні. – Рівне, 2015. – Вип. 2. – С. 191–198.
12. Русова С. П. Лесгафт і його педагогічні ідеї / С. Русова // Світло. – 1912. – Кн. 9. – С. 16–25.
13. Слободзинская М. Н. Семейное воспитание в педагогической системе П. Ф. Лесгафта : дисс. ... канд. пед. наук / М. Н. Слободзинская. – Л., 1946. – 307 с.
14. Страхов И. В. Проблема школьных характеристик в русской психологии / И. В. Страхов // Ученые записки Саратовского пед. ин-та. Вып. 9. – Саратов, 1947. – С. 129–148.
15. Урунтаева Г. А. Теоретико-методические основы изучения воспитателем ребенка-дошкольника в истории отечественной психологии : (Вторая пол. ХІХ – 20-30 гг. ХХ в.) : автореф. на соиск. учен. степ. д. психол. наук / Урунтаева Г. А. ; С.-Петерб. гос. ун-т. – СПб. : 2003. – 42 с.
16. Шалимов А. Я. Вопросы детской и педагогической психологии в трудах П. Ф. Лесгафта : автореф. дис. ... канд. психол. наук / А. Я. Шалимов // Моск. гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина. – М., 1978. – 14 с.

Рецензент

Сухомлинська О.В. – д. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції

ТРУД П. ЛЕСГАФТА «ШКОЛЬНЫЕ ТИПЫ» КАК ОБРАЗЕЦ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧАЩИХСЯ КОНЦА XIX - НАЧАЛА XX В.

Михно Александр Петрович

кандидат педагогических наук, директор
Педагогический музей Украины, г. Киев
amihno@ukr.net

Аннотация. В статье проанализирована типология ученических характеров П. Лесгафта в теоретико-методическом аспекте, определены цели и принципы ее создания, отмечено использование педагогической и психологической терминологии, воспроизведен план изучения ученика, который является основой описания школьных типов: 1) семейные условия, 2) проявления ученика в физической, умственной, нравственной сферах, 3) отношение к учителю и одноклассникам, 4) прогнозы относительно будущего школьника, 5) план возможной коррекции. Выяснено практическое значение работы «Школьные типы», которое заключается в использовании ее учителями как образца в процессе изучения ученика и составления его характеристики.

Ключевые слова: П. Лесгафт; типология характеров; изучение ученика; характеристика ученика, план характеристики.

P. LESGAFT'S WORK «SCHOOL TYPES» AS A SAMPLE CHARACTERISTICS OF PUPILS LATE XIX - EARLY XX CENTURY

Oleksandr P. Mikhno

PhD in pedagogics, Director
Pedagogical Museum of Ukraine, Kyiv
amihno@ukr.net

Abstract. The article analyzes the typology of pupils characters P. Lesgafta in the theoretical and methodological aspect, define the objectives and principles of its creation, noted the use of pedagogical and psychological terminology, reproduced plan studying a pupil that is the basis of the description of types of schoolchildren: 1) family conditions, 2) pupil manifestation in the physical, mental, and moral fields, 3) related to teacher and classmates, 4) predictions about the future of schoolboy, 5) possible correction plan. It was found the practical value of the work "School types", which is to use it as a sample for teachers in the process of studing pupil and compiling his characteristic.

Keywords: P. Lesgaft; typology of characters; study pupil; characteristic of pupil, plan of characteristic.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Vashchenko H. Training of will and character / H. Vashchenko. – London : Spilka ukrains'koi molodi, 1952. – Ch. 1 : Psyholohiia voli i xarakteru. – 1952. – 256 p. (in Ukrainian)
2. Vashchenko H. My autobiography / H. Vashchenko // Naukovi zapysky Ukrainського vilnoho universytetu. Filozofskyi fakultet. – Miunkhen, 1963. – Ch. 7. – P. 5–9.(in Ukrainian)

3. Halushko T. Ye. Questions of psychology in works of P. F. Leshaft / T. Ye. Halushko // *Narysy z istorii vitchyznianoï psykholohii kintsia XIX poch. XX stolittia.* – K. : Radianska shkola, 1959. – P. 46–71.(in Ukrainian)
4. Zenkovskiy V. V. Psychology of childhood / V. V. Zenkovskiy. – *Leiptsyh : Sotrudnik*, 1924. – 348 s.(in Russian)
5. Kalenychenko N. P. Pedagogical views of P. F. Leshaft / N. P. Kalenychenko // *Radianska osvita.* – 1987. – № 10. – P. 88–90.(in Ukrainian)
6. Komarovskij B. B. Pupil's personality.. : A Manual to the compiling pupil characteristics / B. B. Komarovskij. – Odessa, 1916. – 30 p.(in Russian)
7. Komarovskij B. B. Russian pedagogical terminology. Theory and History / B. B. Komarovskij. – M. : Prosveshchentye, 1969. – 311 p.(in Russian)
8. Leshaft P. F. Family education of the child and its value/ P. F. Leshaft. – S.-Peterburh, 1910. – 240 p.(in Russian)
9. Leshaft P. F. School types / P. F. Leshaft ; [Predysl.: S. Pozner]. – S.-Peterburh, 1910. – 158 p.(in Russian)
10. Leontieva I. V. Comparative analysis of of ideas about school characteristics in the research national scientists (end XIX - early XX century) / I. V. Leontieva // *Pedahohichna osvita : teoriia i praktyka.* – Vyp. 12. – Kamianets-Podilskyi, 2012. – P. 85–92.(in Ukrainian)
11. Mikhno O. P. Contribution by Mykola Hrunskiy to the development of methods compiling pedagogical characteristics (based on the book "Lectures on pedagogics", 1914) / O. P. Mikhno // *Innovatyka u vykhovanni.* – Rivne, 2015. – Vyp. 2. – P. 191–198.(in Ukrainian)
12. Rusova S. P. Lesgaf and his pedagogical ideas / S. Rusova // *Svitlo.* – 1912. – Kn. 9. – P. 16–25.(in Ukrainian)
13. Slobodzynskaia M. N. Family education in the educational system Lesgaf: the dissertation of the candidate of pedagogical sciences / M. N. Slobodzynskaia. – L., 1946. – 307 s.(in Russian)
14. Strakhov Y. V. Problem of school characteristics in Russian psychology / Y. V. Strakhov // *Uchenye zapiski Saratovskoho ped. un-ta.* Vyp. 9. – Saratov, 1947. – P. 129–148.(in Russian)
15. Uruntaeva H. A. Theoretical and methodological bases of studying tutor preschool child in the history of national psychology (second half XIX – 20–30 years of XX century...): The dissertation for the degree of Doctor of Psychology / Uruntaeva H. A. ; S.-Peterb. hos. un-t. – SPb. : 2003. – 42 p.(in Russian)
16. Shalimov A. Ya. Questions of child and educational psychology in the works Lesgaf: the dissertation ... The thesis of the candidate of psychological sciences / A. Ya. Shalimov // *Mosk. hos. ped. un-t im. V. I. Lenina.* – M., 1978. – 14 p.(in Russian)